

Презъ юний 1861 г. той пристига въ Петербургъ, още веднажъ обмисля решението си, срѣща се съ Денкоглу, който по това време внезапно умира, държи необходимитѣ служебни изпити и бива назначенъ за секретаръ на Одринското консулство, временно командированъ на работа въ Цариградското посолство. Презъ есента Филаретовъ се отправя за Турция. Презъ ноемврий пристига въ София при семейството си, посрещнатъ много сурово отъ властитѣ. Презъ декемврий е вече въ Цариградъ.

Тукъ Филаретовъ продължава своята народополезна дейность. Руситѣ му възлагатъ особена задача: да подържа съгласието и добритѣ отношения между посолството и българитѣ. Точно тогава се разисква твърде много по черковния въпросъ. Филаретовъ застъпва и изяснява българското становище предъ рускитѣ дипломатически представители. Презъ 1862 г. д-ръ Ст. Чомаковъ пише за него: „Той узрява бръзо въ дипломатическото поприще. Безъ шеги, тойзи момакъ прави ни честь много“ (Изъ архивата на Н. Геровъ. Кн. II, с. 868, № 2910). Филаретовъ се срѣща постоянно съ цариградскитѣ българи: Ст. Чомаковъ, Гешовци, Тъпчилещовци, Золотовичъ, Др. Цанковъ и др., взима участие въ тѣхнитѣ начинания, следи българския печатъ, опитва се да нареди българското училище, редактира известно време „Българскы Книжици“. Дейната природа на Филаретова не може да понася покой. (По-вече подробности въ писмата до Герова, Изъ архивата на Н. Геровъ. Кн. II, № 2522—2563). Особено живо се интересува отъ вървежа на черковния въпросъ. Сжщо тъй не прекъсва контакта и съ София. Но дохажда тежка болестъ — охтика, Филаретовъ лѣга на легло. Презъ октомврий 1863 г. заминава за Египетъ. На 13 ноемврий угасва въ Каиро, 38-годишенъ. Ранната му смъртъ предизвиква съжаление у всички. В. Съвѣтникъ напечатва некрологъ (вж. настоящия отдѣлъ № 25), Р. Жинзифовъ написва елегично стихотворение, Хр. П. Тъпчилещовъ изказва на софиянци своята голѣма скръбъ за непрежалимия тѣхенъ учителъ (Н. Начовъ, Христо П. Тъпчилещовъ. Животъ и неговата обществена дейность. София 1935, с. 74—75). Особено трогателни сж думитѣ на Стефанъ Вълковъ отъ Жеравна въ писмото му до В. Матеевъ: „Съ прѣскърбнж душж научихме първо чрѣзъ вѣстницитѣ, второ чрезъ Вашитѣ писма, смерта на благодѣтеля нашего Филаретова!“ . . . „Азъ, неговъ ученикъ и 18 годишенъ другаръ, като сжщъ братъ усиротихъ! Изгубихъ моего наставника и благаго учителя! Три пжти сълзи проливяхъ, догдѣто напиша това писмо, ржцѣтъ мы трѣпераха, очитѣ мы отъ сълзи да проливатъ не прѣстанаха! Като си помисля неговата искрена любовь, неговитѣ благи сѣвѣти, но бѣденъ остахъ!“ (Юбилейна книга на Жеравненското читалище „Единство“. София 1921, с. 220—221).

За да очертаемъ по-пълно личността на Сава Филаретовъ, трѣбва да хвърлимъ погледъ и върху неговитѣ книжовни интереси. На първо мѣсто стои журналистическата му дейность. Той сътрудничи редовно на нѣколко отъ най-добритѣ тогавашни вестници, преди всичко въ „Цариградскій Вѣстникъ“ и „Дунавскыи Лебедъ“. Въ първия праща дописки много често, за втория дава ценни съвети на редактора му Г. С. Раковски. Обикновено кореспонденциитѣ му иматъ осведомителенъ характеръ, но Филаретовъ е гот-